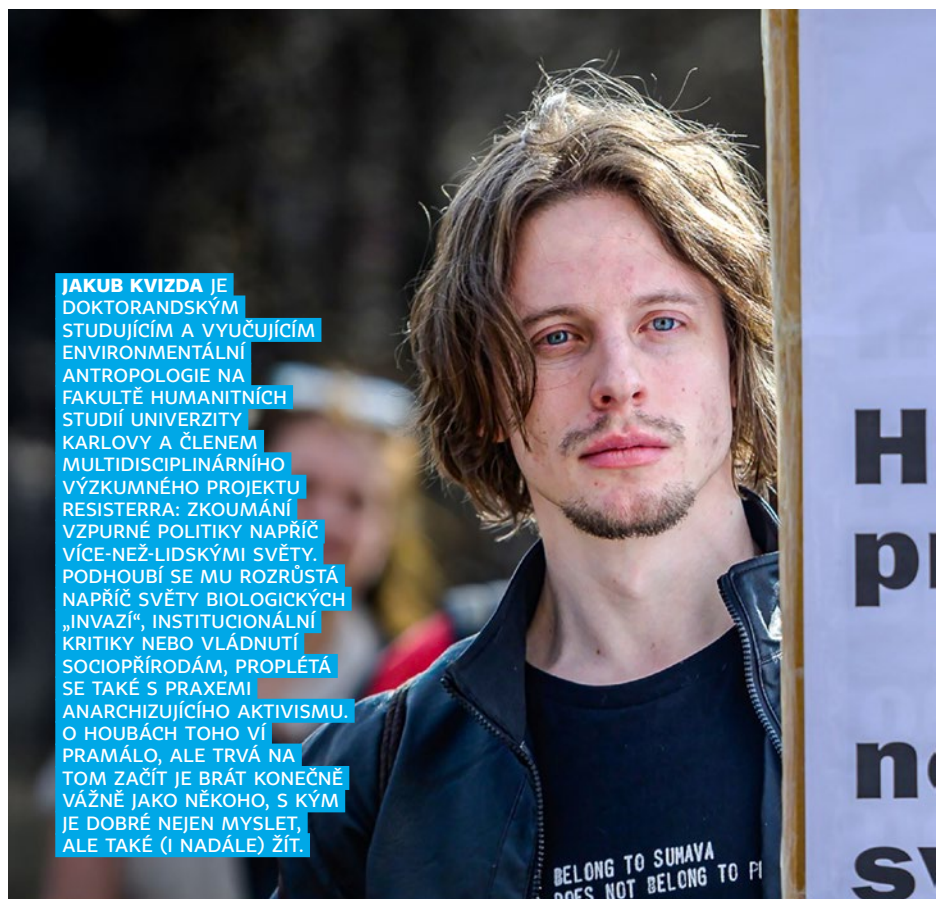

Co mají společného
čirůvky, kůrovec
a globální obchod?
Mnohé. Všichni z těchto
aktérů totiž odhalují, jak
je náš život propletený
s mimo-lidskými světy.
S environmentálním
antropologem
Jakubem Kvizdou
jsme diskutovali o tom,
proč houby nejsou jen
zájmem mykologie, ale
také politiky, ekonomiky
a solidarity.

JAKUB KVIZDA JE
DOKTORANDSKÝM
STUDIJÍCÍM A VYUČJÍCÍM
ENVIRONMENTÁLNÍ
ANTROPOLOGIE NA
FAKULTĚ HUMANITNÍCH
STUDIÍ UNIVERZITY
KARLOVY A ČLEMEM
MULTIDISCIPLINÁRNÍHO
VÝZKUMNÉHO PROJEKTU
RESISTERRA: ZKOUMÁNÍ
VZPURNÉ POLITIKY NAPŘÍČ
VÍCE-NEŽ-LIDSKÝMI SVĚTY.
PODHOUBÍ SE MU ROZRŮSTÁ
NAPŘÍČ SVĚTY BIOLOGICKÝCH
„INVAZÍ“, INSTITUCIONÁLNÍ
KRITIKY NEBO VLÁDNUTÍ
SOCIOPŘÍRODÁM, PROPLÉTÁ
SE TAKÉ S PRAXEMI
ANARCHIZUJÍCÍHO AKTIVISMU.
O HOUBÁCH TOHO VÍ
PRAMÁLO, ALE TRVÁ NA
TOM ZAČÍT JE BRÁT KONEČNĚ
VÁŽNĚ JAKO NĚKOGO, S KÝM
JE DOBRÉ NEJEN MYSLET,
ALE TAKÉ (I NADÁLE) ŽÍT.

Houby a více-než-lidské světy

Text: Mariana Petráková
Foto: Petr Zewlakk Vrabec

Letos je to deset let od vydání přelomové knihy *Houba na konci světa: O možnosti života v kapitalistických ruinách od čínsko-americké antropoložky Anny Lowenhaupt Tsing. Kniha změnila způsob, jakým antropologové přemýšlejí o ekologii, ekonomice a mezidruhových vztazích. V čem tahle změna způsobu uvažování spočívá?*

Dílo Anny Tsing je součástí zásadního obratu nejen v environmentální antropologii, který začal přibližně na začátku tisíciletí. Ten jde proti zažitým představám o zdánlivě zřejmém, ale ve skutečnosti velmi historicky i geograficky specifickém oddělení přírody a kultury, které se dodnes propisuje do environmentálních politik, do našich způsobů uvažování o tzv. mimo-lidském světě, ale třeba i do dělení věd na přírodní a společenské. Antropologie tohle oddělení sama dlouho reprodukovala. Tsing naproti tomu staví do centra mimo-lidský organismus – čirůvku větší – a ukazuje, jak houba svým

způsobem života vytváří světy, které jsou nejen ekologické, ale i sociální, politické či ekonomické. Zatímco starší antropologie by v houbaření viděla prostě jen ekonomickou aktivitu spojenou například se směnou či darem, Tsing se ptá: Proč houba roste právě teď a tady? Jaké politické, ekonomické, kulturní i ekologické dějiny formují prostředí, v němž se objevuje? V knize sleduje různé krajiny – Japonsko, Čínu, Finsko a severozápad USA. Kromě Japonska se na těchto místech čirůvka objevuje v druhé polovině 20. století, ale její růst, vyžadující specifickou podobu lesa, umožnily všude odlišné historické trajektorie. Na severozápadě USA k tomu třeba přispělo potlačení tradiční hospodářské role ohně v lesích, které vedlo k rozšíření příhodného druhu borovic, který čirůvka k růstu vyžaduje. V Číně se zas vhodné lesy rozšířily díky těžbě listnáčů pro osobní potřebu a lesní pastvě dobytka v rurálních oblastech, což z dlouhodobého hlediska upřednostnilo růst borovic. Tyto příběhy navíc nejsou jen lokální. Čirůvky míří především do Japonska, kde představují statusové zboží, ale kde příhodné lesy naopak postupně zanikly kvůli masivní urbanizaci a rozvo-

ji globálního obchodu se dřevem. Nové podoby lokálních i globálních ekonomik okolo sběru čirůvek, spojené s marginalizovanými skupinami v USA nebo naopak s novou podnikatelskou třídou v Číně, tak jsou vždy úzce propojené s konkrétní půdou, podobou lesa a dalšími mimo-lidskými činiteli. Tsing ukazuje, že tyto ekologické světy mají vždy bytostně sociální rozměr, a tím současně připomíná, že nelze brát životaschopnost prostředí a organismů v něm jako samozřejmost.

Napadá mě, jestli máme v Česku nějakou podobnou houbu, která by skrze mezidruhové přemýšlení odkrývala podobné politické a ekonomické kontexty jako právě čirůvka větší...

Neřekl bych, že tu vznikají specifické sociální světy vázané na konkrétní druhy hub. Významnější jsou tu spíše znalosti kolem samotného houbaření, které jsou specifické pro náš kontext, i díky právu na volný vstup do lesů a sběr plodin, které třeba v USA neexistuje. Většinou tu nejde o expertní mykologické poznatky, ale především o znalosti předávané v rodinách a mezi známými. Houby se tu díky tomu po tisících tunách ročně obchodují

mimo oficiální trhy. To je napojené na strategie, které sociolog Petr Jehlička nazývá „tichá udržitelnost“ – samozásobitelství a pěstování si jídla na balkonech nebo rodinných zahrádkách, svým rozsahem významné zejména ve střední a východní Evropě. Nejde o součást velkých politik trvale udržitelného rozvoje, ale spíše o drobné a neformální praktiky podporující potravinovou soběstačnost a sdílení, třeba v zahrádkářských koloniích. Houbaření v tom může hrát podobnou roli, taky vytváří nové sociální vazby a zároveň udržuje ty stávající.

Kniha Tsing ukazuje, jak nás houby mohou učít o vzájemné závislosti a solidaritě. Můžou nás houby jako společnost v něčem inspirovat?

V posledních letech se tohle téma objevuje napříč různými sférami – od aktivistické přes akademickou až po podnikatelskou. Hodně se čerpá inspirace z toho, jak houby a hlavně podhoubí fungují. Mycelium je nehierarchicky a nijak centrálně organizovaná síť vláken, která se různě propojuje pod zemí a pomocí mykorrhizních vazeb s rostlinami umožňují výměnu živin a dalších látek. Vznikají podobenství s internetem, jen napojeným na celé lesní ekosystémy. Mně ale přijde, že podobná techno-morfizace je v tomto kontextu trochu nešťastná. Houby vytvářejí mnohem bohatší a zajímavější světy než jen jako analogie internetu. Metafory sítí jsou obecně časté i v současných teoretických úvahách a spousta lidí v nich vidí naději, například pro horizontální a decentralizovanou organizaci společnosti. V něčem to platí, ale často to stojí na zjednodušeném a idealizovaném pochopení ekologických světů a zkratkovitých metaforách, které pomíjejí skutečnou a různorodou podobu života třeba právě hub, ve kterém se sice objevuje spousta horizontality a vzájemné pomoci napříč biologickými škatulkami, ale taky hojně predace a parazitismus, sežraných lesů, plísni v nájemních bytech, mykóz a podobně. Současný optimismus okolo hub tak v mnoha případech může představovat i poměrně privilegovanou pozici, neboť pro mnoho lidí, ve znevýhodněné geografické, třídní nebo jiné pozici, houby často přinášejí více škod než užitku.

Takže máme trochu tendenci si houby a jejich fungování idealizovat a tím zakrývat nějaké složitější významy a dynamiky...

Je to tak. Problém je, že tradice odvozování a ospravedlňování sociálních vztahů, často násilných a mocensky nerovných, od domnělého fungování přírody je historicky velmi silná. Stačí se podívat na klasickou státotvornou metaforu „člověk člověku vlkem“, která nerozumí nejen člověku, ale ani vlkům. A nemyslím si, že stačí jen nahradit jednu metaforu za

jinou, rádoby optimističtější. Metafora horizontální a flexibilní sítě je dnes třeba přivlastňována i korporátním prostředím, kde se prezentuje jako nový, přátelský nástroj manažerské efektivity, který má vést opět jen k rychlejšímu ekonomickému růstu, a jde tedy v důsledku proti tomu, jak ekologické sítě fungují. Myslím, že pro odpovědnější vztahování se k mimo-lidským světům je zapotřebí jít za pouhé symboly a metafory, a vzít naopak vážně jejich spleitou materiální existenci. A současně, pokud chceme hledat nadějnější formy sociální, politické nebo ekonomické organizace, nemusíme se upínat k domnělé „přírodě“, stačí navázat na lidské historie jejich autonomního a kolektivního utváření.

Je zajímavé, jak se houby využívají – dosadíš si je vlastně, kam potřebuješ. Ty působíš v projektu ResisTerra, který se snaží přemýšlet o politice i solidaritě způsobem, jenž nezahrnuje pouze lidi, ale také mimo-lidské entity – rostliny, zvířata, přírodní procesy. Můžeš čtenářstvu přiblížit, čím přesně projekt je a co v něm děláte?

Vrátím se zpátky k číruvce a Anně Tsing, která ukazuje, že utváření žitného světa vyžaduje spolupráci mnoha různých forem života. To se týká i třeba našich těl – bez funkčnosti mikroorganismů bychom nebyli schopni ani správně trávit, a tedy přežít. Stejně tak životaschopné prostředí mimo naše tělo vzniká z neustálých interakcí a vazeb mezi zvířaty, rostlinami, půdními mikroorganismy, houbami, minerály, klimatem a podobně. Součástí těchto vazeb se nezbytně různými, často – ale zdaleka ne vždy – velmi rozvrzatými způsoby stává i člověk. V rámci projektu ResisTerra se snažíme zkoumat, jakých podob může tahle vícedruhová spolupráce nabývat. Jednou z nich je otázka vzdoru, protestů či solidarity, která přesahuje hranice mezi tím, co je lidské, a tím, co je mimo-lidské. Zajímá nás, jak se mimo-lidské entity vplétají do lidských snah po jejich ovládnutí v rámci politických nebo ekonomických zájmů, jak jim mohou unikát či vzdorovat nebo jak je svou existencí mohou proměňovat. Tak se třeba kůrovec, který se v konkrétním časoprostoru klimaticky vystresovaných smrkových monokultur přemnožil a sežral je, stává politickým aktérem, na kterého je třeba reagovat pomocí vyhlášek, institucí, výzkumných projektů, plánů hospodaření a podobně. Současně se ale stává politickým spojencem ochránářů, kteří se zoufale snaží proti monokulturám bojovat, ale na rozdíl od kůrovce jsou lapeni v nerovných debatách s Lesy ČR nebo v pomalých správních řízeních. Takovéto formy spolupráce mezi lidmi a jinými organismy pak dávají základ tomu, co nazýváme „více-než-lidská rezistence“.

Můžeš uvést nějaký příklad takové více-než-lidské rezistence?

Klasický příklad můžeme sledovat na plantážích sóji v Jižní Americe. Plantáže jsou v podstatě obrovské továrny, fungující skrze zjednodušování a kontrolu vztahů, sociálních i ekologických. Jsou spojené s tvrdou disciplinací práce i plodin, což s sebou nezbytně nese různé formy násilí od vykořisťování pracujících až po aplikování toxických koktejlů pesticidů. V takovém prostředí vznikají ze strany pracujících různé formy odporu, třeba proti zdravotním dopadům. To antropologie zkoumá dlouhodobě, ale až relativně nedávno si byla schopná všimnout třeba případu, kdy se ukázalo, že hlavní impuls pro vzdor pracovníků proti utlačovatelským podmínkám spočíval v rostlině – amarantu, urputném plevelu, který se po plantážích snadno šíří. To nabourávalo režim výroby daleko efektivněji než pracovníci sami, protože zatímco lidé bylo relativně snadné různými způsoby zpacifikovat, na amarant bylo obtížné reagovat. Šlo o vzpurnou, obtížně předvídatelnou ekologickou dynamiku. Pracovníci si toho všimli a začali ji využívat – rozhazovali semena amarantu po plantážích, čímž výrazně narušili produkci a nakonec prosadili své zájmy. Podrývání různých forem moci – politické, ekonomické nebo jiné – tak může probíhat právě ve spojení lidského odporu a ekologických dynamik. Nás v projektu zajímá to, jak tato vzpurná proplétání vypadají.

Když se vrátíme zpátky k Anně Tsing a její analýze spolupráce napříč druhy – jaké nové cesty myšlení nebo jednání by nám houby mohly otevřít třeba v době klimatické krize?

Co považuji za inspirativnější než učení se od hub jako takových, což s sebou nese ony zmíněné problémy, je učení se od sociálních světů okolo hub – přičemž člověk, respektive někteří konkrétní lidé, mohou být jen jednou z jejich mnoha součástí. Když Anna Tsing chodila po lesích se sběrači číruvek, klíčovou věcí, kterou se musela stejně jako oni učit, bylo to, co nazývá uměním si všimát, tedy schopnost získávat větší citlivost vůči prostředí a jednotlivým dějům a životům v něm mimo zautomatizované podoby vnímání. Z této schopnosti, kterou pozorovala u sběračů, nakonec dělá obecnější metodu, již si můžeme osvojovat třeba právě pro orientaci v turbulencích klimatické krize. Já věřím, že to je jeden z důležitých předpokladů pro kultivaci nových a méně zničujících vztahů k našim lidským i mimo-lidským bližním, který navíc jde za mnohdy problematické a vylučující dělení znalostí na objektivní expertní a subjektivní laické. Umění si všimát je demokratické a uvídáme, jestli nás nemůže dovést k nadějnějším zítřkům.